

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2021-3-08>

До питання сутності загальноправових принципів у системі засад кримінально-виконавчого права

Пилипенко Д. О.*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри кримінально-правових дисциплін**Криворізький навчально-науковий інститут**Донецького державного університету внутрішніх справ**вул. Степана Тільги, 21, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна**orcid.org/0000-0003-1299-6178**dima82@i.ua*

Ключові слова: загально-правові принципи, загальнолюдські засади, принципи міжнародного права, природно-правова концепція, засади кримінально-виконавчого права.

У науковій статті досліджено окремі аспекти сутності загальноправових принципів у системі засад кримінально-виконавчого права. Приділено увагу змістовому наповненню категорії загальноправових принципів. Наведено авторські позиції науковців, які досліджували це питання у різних галузях права. Зосереджено увагу на природно-правовій концепції походження цієї категорії принципів. Досліджено наукові погляди щодо сутнісного наповнення категорії загальноправових принципів із урахуванням природно-правової концепції їх походження. Окремо розглянуто споріднену із загальноправовими принципами категорію загальносоціальних (загальнолюдських) засад. Досліджено наукові концепції щодо співвідношення зазначених категорій принципів та обґрунтовано авторський погляд на їх ідентичність як у теоретичному, так і у прикладному аспектах. Наголошено на тому, що ці категорії принципів фактично відображають природно-правову концепцію в межах кримінально-виконавчого права. На цей аспект їх сутнісної характеристики вказує змістове наповнення цих категорій засад. У межах статті окремо звернуто увагу на Конституцію України як Основний Закон нашої держави, який відображає загальноправові принципи, тобто акумулює загальнолюдське уявлення про основні критерії існування соціуму, а також звичаєві стандарти добра та справедливості. Зазначено, що у межах кримінально-виконавчого права категорію загальноправових принципів також доцільно визначати і як конституційні принципи. Додатково у статті проаналізовано наукові концепції щодо відображення у змісті загальноправових принципів засад системи міжнародного права. Сфера міжнародно-правових відносин спирається на комплекс засад, які зафіксовано у відповідних міжнародних актах. Ці принципи у своєму комплексі фактично втілюють природно-правову концепцію побудови системи міжнародного права. Ці нормативні документи визначають комплекс загальноправових засад, що також зафіксовані у змісті чинної Конституції України. Зазначено, що загальноправові принципи системи засад вітчизняного кримінально-виконавчого права відображають також засади сфери міжнародного права.

About question of the essence of general principles in the system of principles of criminal and executive law

Pylypenko D. O.

Candidate of Law Sciences,

Associate Professor at the Department of Criminal Law

Kyryvi Rih Educational and Scientific Institute

of Donetsk State University of Internal Affairs

Stepana Tilhy str., 21, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1299-6178

dima82@i.ua

Key words: *common law principles, universal human principles, principles of international law, natural law concept, principles of criminal executive law.*

The scientific article examines some aspects of the essence of common law principles in the system of principles of criminal executive law. The study pays attention to the content of the category of common law principles. The author's positions of scholars who have studied this issue in various fields of law are given. The focus is on the natural law concept of the origin of this category of principles. Scientific views on the essential content of the category of common law principles are studied, taking into account the natural-legal concept of their origin. The category of general social (universal) principles related to general legal principles is considered separately. Scientific concepts on the relationship of these categories of principles are studied and the author's view on their identity is substantiated both in terms of theoretical and applied aspects. It is emphasized that these categories of principles are in fact an identical reflection of the natural law concept within the framework of criminal executive law. This aspect of their essential characteristics is indicated by the content of these categories of principles. The article pays special attention to the Constitution of Ukraine as the basic law of our state, which reflects common law principles and accumulates universal ideas about the basic criteria for the existence of society, as well as reflects the usual standards of goodness and justice. Given this, the article states that within the framework of criminal executive law, the category of common law principles should also be defined as constitutional principles. In addition, the article analyzes the scientific concepts for the reflection in the content of general principles of the principles of the system of international law. It is noted that the sphere of international legal relations is based on a set of principles, which are fixed in the relevant international acts. These principles in their complex actually reflect the natural-legal concept of building a system of international law. These normative documents actually define a set of common law principles, which are also fixed in the content of the current Constitution of Ukraine. Given that it is noted that the common law principles of the system of principles of domestic criminal executive law also reflect the principles of international law.

Вступ. Оптимізація сфери галузевого права невід'ємно пов'язана з удосконаленням теоретичної її складової частини. Цей аспект, безумовно, стосується базових елементів, які формують основу будь-якої галузі права. Провідне місце серед цих елементів займають правові принципи. За умов реформування внутрішньодержавної діяльності із протидії та боротьби зі злочинністю фактор належного визначення сутності ключових елементів, які належать до цієї системи, стає

особливо актуальним. Одним із напрямів цього процесу є галузь кримінально-виконавчого права, норми якої регулюють правовідносини, пов'язані зі сферою виконання та відбування кримінальних покарань. Ключовим аспектом, який потребує окремої уваги, є система принципів кримінально-виконавчого права та відповідні її елементи, що фактично визначають її зміст. У цьому контексті окремого теоретичного дослідження потребує визначення сутності загальноправових прин-

ципів у системі засад кримінально-виконавчого права, оскільки у теорії кримінально-виконавчого права окреслене питання здебільшого залишається поза увагою науковців. Питання, пов'язані з визначенням сутності загальноправових принципів у системі принципів кримінально-виконавчого права, досліджувалися у роботах таких учених, як О.М. Джужа, О.Г. Колб, О.М. Литвинов, А.А. Музика, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, В.П. Філонов, П.Л. Фріс, О.І. Фролов, О.О. Шкута, М.М. Яцишин та ін., проте вказані питання розглядалися дещо поверхнево, здебільшого у сукупності з іншими питаннями, пов'язаними з визначенням принципів галузі кримінально-виконавчого права.

Метою статті є визначення сутності загальноправових принципів у системі засад кримінально-виконавчого права з урахуванням наявних теоретичних положень із цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальноправові принципи є групою основоположних засад, які мають ключове значення для всієї кримінально-виконавчої системи нашої держави. Ці принципи акумулюють у собі суспільні ідеї, національні та цивілізаційні надбання у сфері життєдіяльності соціуму. Ці засади безпосередньо відображають суспільні уявлення про добро та справедливість і є «імпулсом» для подальшого формування та розвитку галузевих засад національних правових систем. Ця категорія принципів відіграє провідну роль для вітчизняної галузі кримінально-виконавчого права, оскільки втілює саме природно-правову концепцію існування правової системи у галузі виконання кримінальних покарань. Задля визначення категоріальної сутності загальноправових принципів галузі кримінально-виконавчого права слід окремо дослідити теоретичні позиції щодо визначення цієї категорії принципів, а також споріднених визначень, наявних у науковому середовищі. Так, О.О. Шкута вказує, що загальноправові принципи – це керівні положення, характерні для всієї галузі кримінально-виконавчого права і кримінально-виконавчої політики зокрема, які є визначальними як для міжгалузевих, так і галузевих принципів [1, с. 275]. К.Б. Марисюк визначає загальноправові принципи як керівні положення, характерні для всієї системи права [2, с. 15]. Т.І. Ковальчук підкреслює, що, говорячи про визначення «загальних» принципів права у теорії права загалом та в українській правовій науці, «загальні» або ж «загальноправові» принципи права визначають як «основні положення, ідеї, які поширюються на всю систему права, визначають її особливості та закономірності розвитку» [3, с. 463]. М.І. Козюбра наголошує на тому, що загальні принципи права – це не просто

певні ідеї, котрі існують у правосвідомості, навіть теоретичній, а відправні начала права, які можуть фіксуватися, а можуть і не фіксуватися у текстах нормативно-правових актів [4, с. 6]. С.П. Погребняк зазначає: загальні принципи права формують підвалини не лише тлумачення та застосування норм права, а й самого процесу правотворчості; вони віддзеркалюють *opinion juris*, яка утворює основу для формування права [5, с. 21]. М.М. Яцишин вказує, що загальноправові (конституційні) принципи у кримінально-виконавчому праві виступають як норми загальнообов'язкових правил, закріплені у джерелах – законних і підзаконних актах, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі та із приводу виконання покарань [6, с. 35].

Розгорнуте визначення цієї категорії принципів надає А.М. Колодій: по-перше, загальноправові принципи права мають всезагальний характер, конкретно втілюючись у принципах кожної галузі; по-друге, основні принципи права специфічно модифікуються у галузях права й у сферах правоутворення, правореалізації та правоохорони, а тому у сфері правоутворення можна говорити про відносно автономні принципи правотворчості, а серед них і законотворчості, у правореалізації – передусім про принципи правозастосування, у правоохороні – про принципи правосуддя, юридичної відповідальності і т. ін. Принципи правоутворення, правореалізації, правоохорони як спеціалізоване вираження основних (системних), а також структурних принципів права підлягають також самостійному розгляду. По-третє, саме основні принципи диференціюються на загальносоціальні та спеціально-юридичні (системні та структурні), а серед загальносоціальних досить чітко виділяються політичні, економічні, соціальні, ідеологічні, моральні основи права [7, с. 124]. Автор додатково наголошує на тому, що з юридичного погляду, загальносоціальне – це право, яке формується всіма соціальними інститутами громадянського суспільства, виникає стихійно на засадах безпосередньої взаємодії суб'єктів та існує у вигляді найбільш зрозумілих принципів про правовий порядок врегулювання суспільних відносин. Отже, це право, котре утворює саме суспільство безпосередньо. Воно зумовлене природною свідомістю людей, їхніми життєвими потребами. Так, на певному історичному етапі розвитку виникли перші норми, які існували тривалий час, постійно вдосконалюючись і закріплюючись у процесі розвитку наступних поколінь [7, с. 144]. Визначаючи сутність загальноправових принципів, А.М. Колодій згадує про загальносоціальні принципи, окреслюючи їх як диференційовану частину загальноправових принципів. В.Є. Чіркін підкреслює, що загальнолюдські цін-

ності мають характер принципів, сформульованих на рівні високого ступеня узагальнення. Вони абстрактні, а іноді й декларативні. Будучи філософськими, соціологічними й іншими ідеологемами, вони нерідко не кладуться на строгу мову права, потребують витлумачення та розвитку для того, щоб їх застосування було забезпечено юридичними засобами [8, с. 5]. З огляду на особливості принципів права як специфічної правової категорії у них, як слушно зауважила О.Ф. Скакун, зосереджений світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації [9, с. 240] і втілюються загальнолюдські цінності [9, с. 243]. В.В. Книш із цього приводу зазначає, що спочатку загальносоціальні (або загальнолюдські) принципи, закріплюючись у праві, стають загальноправовими. Далі загальноправові принципи специфічно виражаються на галузевому рівні [10, с. 62]. Із такою концепцією дещо не погоджується Ж.-Л.Бержель, який зазначає, що загальні принципи – це положення (правила) об'єктивного права (а не природного чи ідеального права), котрі можуть виражатися, а можуть і не виражатися у текстах, але (обов'язково) застосовуються у судовій практиці та володіють достатньо загальним характером [11, с. 168]; вони становлять базу усякої юридичної конструкції [11, с. 178]. На наше переконання, за сучасних правових реалій загальноправові принципи фактично відображають загальносоціальні принципи, оскільки останні є основою для формування та формують як загальні, так і спеціальні принципи. Частково погоджуючись із А.М. Колодієм щодо наявності фактору диференціації принципів за сучасних правових реалій, вважаємо, що процес диференціації загальноправових принципів передбачає їх видозміну лише в напрямку окремої спеціалізації, тобто уособлення з відповідними галузями, інститутами права тощо. Цей процес ми визначаємо як дисперсію загальноправових принципів, тобто розподіл загальних принципів на групи окремих спеціальних засад. Позиція А.М. Колодія щодо фактору поєднання у загальноправових принципах як загальносоціальних, так і спеціально-юридичних засад має своїх опонентів. О.В. Київцев зазначає, що, навпаки, саме загальні принципи права (загальносоціальні) переважно складаються із фундаментальних правових принципів, які є передумовою функціонування правопорядку [12, с. 37]. Отже, розмірковуючи над позицією А.М. Колодія щодо диференціації основних принципів, слід зазначити, що цей процес не відбувається у зворотному боці, у бік диференціації на загальносоціальні принципи, оскільки загальноправові принципи фактично і є загальносоціальними принципами, які певною мірою відображені у праві (зокрема у Конституції). Тому

в межах дослідження ми визначаємо загальноправові принципи як ідентичне визначення до загальносоціальних принципів. Вважаємо, що саме природне походження цих принципів є ключовим аспектом їх ототожнення. Ми цілком солідарні з М.Г. Братасюк, котра розглядає загальні принципи права як загальнолюдські цінності, що втілюють правові ідеали. Принципи права метафізичні й ідеалістичні, а це свідчить про значний гуманістичний потенціал. Саме тому, виражаючи сутність права, гуманістичні смисли принципів здатні гармонізувати суспільні відносини. Принципи права єднають людину із природою, космосом, Богом. Ця метафізика відлякує легістів, для яких право має бути втіленням не метафізичних смислів, а емпіричної сили, волі, влади [13, с. 64].

Досліджуючи загальні принципи, П.М. Рабінович пропонував таке їх визначення: «Загальнолюдські принципи об'єктивного юридичного права – це державно-юридичні засади, ідеї, які зумовлюються певним рівнем всесвітнього розвитку цивілізації, втілюють найкращі, прогресивні здобутки правової здобутки людства і широко визнані у міжнародних нормативних документах» [14, с. 47]. П.М. Рабінович одним із перших підкреслив міжнародно-правові аспекти змісту загальноправових принципів. Американський науковець О. Шехтер (Oscar Schachter), досліджуючи специфіку загальних принципів права, відносив їх до джерел міжнародного права. Науковець також зазначає, що джерело юридичної сили у разі застосування загальних принципів національного права за аналогією в системі міжнародного права вбачається у згоді відповідного співтовариства, яка припускається [15]. У цьому і полягає спрощений порядок входження загальних принципів у міжнародне право як звичаєвих його норм [16, с. 104]. С.М. Задорожна, вивчаючи загальноправові принципи, визначає їх одночасно у національному та міжнародно-правовому контексті й окреслює загальні принципи права як спільні правові поняття, логічні правила, технічні принципи, які використовуються у тлумаченні та застосуванні права як міжнародного, так і внутрішньодержавного [17, с. 50]. Н.М. Мінасян зазначає, що загальні принципи права – це насамперед загальні принципи міжнародного права [18, с. 28]. І. Лукашук, у свою чергу, вказує на три основні підходи до природи та ролі цих принципів, під якими, відповідно, розуміють: 1) загальні принципи природного права і справедливості, які виступають особливим джерелом міжнародного права; 2) основні принципи міжнародного права; 3) принципи, загальні для національно-правових систем держав (правила, що відображають законності функціонування будь-якої правової системи та головним чином діють у сфері правоза-

стосування) [16, с. 103]. Іноземні науковці та правники також висловлювали відповідні погляди на вказане питання. Американський науковець німецького походження В. Фрідманн (Wolfgang Gaston Friedmann) стверджував, що загальні принципи права є основним джерелом, із якого розвиваються нові частини міжнародного права [19]. Французький науковець Жан Тускоз зазначає, що загальні принципи розглядають, по-перше, як спільні і для міжнародного, і для внутрішнього правопорядку загальні техніко-юридичні принципи, логічні прийоми, без яких правопорядок не зміг би існувати, і, по-друге, як принципи міжнародного права, що виражають специфічну функцію міжнародного правопорядку, яка полягає у сприянні миру та розвитку [20, с. 207]. А. Фердросс (Verdross Alfred) наголошував на тому, що «позитивне міжнародне право має передумовами ті правові принципи, які лежать в основі правопорядку цивілізованих народів і ними частково позитивовані, оскільки норми позитивного міжнародного права вже склалися на основі односторонньої правосвідомості народів» [21, с. 161]. Шляхом позитивізації загальні принципи права не втратили первинного значення, оскільки вони як колись, так і тепер частково становлять основу позитивного міжнародного права і частково проникають безпосередньо туди, де позитивне міжнародне право не виробило своїх власних норм. Це доводить постійна практика третейських судів, оскільки вона споконвіку застосовувала загальні правові принципи для вирішення правових питань, котрі не регулювалися позитивним міжнародним правом» [21, с. 170]. Котаро Танака суддя Міжнародного суду ООН в окремій думці у справі «Про Південно-Західну Африку» зазначав, що загальні принципи права розширюють «концепцію джерела міжнародного права за межею правового позитивізму, згідно з яким держави зв'язані лише своєю волею, а міжнародне право є нічим іншим, ніж добровільним самообмеженням держав» [22].

Погоджуючись із окресленими позиціями зазначених науковців, слід вказати, що вони втілюють природно-правову концепцію побудови системи права. У цьому випадку авторами ця концептуальна модель відображається як базова і для сфери міжнародного права. Така позиція, як вважаємо, є достатньо обґрунтованою, оскільки в основу формування системи міжнародного права покладаються фундаментальні нормативні акти, що визначають ключові вектори подальшого формування та розвитку системи міжнародного права. Одними з таких базових нормативних актів є: Загальна декларація прав людини від 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний

пакт про економічні, соціальні і культурні права від 1973 р тощо. Ключові аспекти цих нормативних документів відображені в Основному Законі нашої державі – в Конституції. Таким чином, комплекс загальноправових принципів, який є основою для всієї системи засад галузі кримінально-виконавчого права, відбиває не лише внутрішньо-соціальні засади українського суспільства, а й одночасно містить результат міжнародного досвіду та відповідні міжнародні засади у сфері розбудови та функціонування сфери права, у нашому випадку – сфери кримінально-виконавчого права.

У контексті визначення сутності загальноправових принципів у межах засад кримінально-виконавчого права особливе місце відводиться Основному Закону нашої держави. У цьому аспекті слід погодитися з висновками Я.В. Подима, що, якщо загальні принципи за своєю природою є загальними для всіх галузей права, то вони є загальними і для конституційно-правових відносин. На користь збігу загальних і загальних конституційних принципів у контексті правовідносин громадянства свідчить і те, що джерелом загальних принципів насамперед є Основний Закон держави. У свою чергу, джерелом загальних конституційно-правових принципів є Конституція України, і вони аналогічно за правовою природою мають визначальне значення для всіх інших галузей права України, а Конституція становить унікальне правове явище, що визначає основні засади регулювання усіх відносин у державі у будь-якій сфері правового регулювання, у будь-якій галузі права. Отже, загальні принципи системи права і загальні принципи конституційного права як галузі права стосовно правового регулювання відносин громадянства виступають тотожними правовими категоріями [23, с. 72].

Таким чином, загально-правові принципи у системі кримінально-виконавчого права є категорією базових засад, котра визначає формування галузевих та інших принципів, а також визначає ключові напрями функціонування всієї системи загалом. Ця категорія принципів відображає ключові аспекти соціального життя та сприйняття суспільних і правових відносин у сфері виконання кримінальних покарань. Також загальноправові принципи є сукупністю засад, які увібрали в себе загальнолюдський, цивілізаційний досвід, що є актуальним і для сфери міжнародно-правових відносин. Отже, у межах кримінально-виконавчого права категорія загальноправових принципів є провідною, системоутворюючою групою засад, яка цілком може сприйматися тотожною до визначень «загальнолюдські» або «конституційні» принципи.

Висновки з дослідження. Сутність загальноправових принципів відображає багатоас-

пектне явище сучасної кримінально-виконавчої дійсності. Ця багатоаспектність акумулює у собі як загальнолюдські засади, так і міжнародний досвід розбудови правових систем. Такі фундаментальні обставини мають визначальний вплив на систему принципів кримінально-виконавчого права нашої держави. Уособлення загальнолюдських надбань щодо визначення життєдіяльності суспільства окреслює чіткий гуманістичний вектор подальшого формування та розвитку системи засад кримінально-виконавчого права. Наявна кореляційна складова частина системи загальноправових принципів із міжнародно-правовими засадами є підґрунтям

для подальшої оптимізації сфери як загальних, так і спеціальних принципів. Наведений у статті авторський погляд на сутність загальноправових принципів у системі засад кримінально-виконавчого права є спробою визначити сутність цієї категорії принципів за рахунок розширеного теоретичного сприйняття змісту вказаної категорії засад з урахуванням природно-правової концепції їх походження. Запропоновані висновки можуть стати в нагоді для подальшого ствердження та розвитку природно-правового вектору формування та реалізації загальноправових принципів у системі засад кримінально-виконавчого права.

Література

1. Шкута О.О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 480 с.
2. Марисюк К.Б. Кримінально-виконавче право України в схемах і таблицях : навчальний посібник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. 422 с.
3. Ковальчук Т.І. Загальні принципи права. *Юридична енциклопедія*. Т. 2. Київ : Укр. енцикл., 1998. С. 463.
4. Козюбра М.І. Тенденція розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтеграційних процесів. *Наукові записки*. Т. 26. Юридичні науки. Київ : КМ Академія, 2004. С. 6.
5. Погребняк С.П. Загальні принципи права як джерело права. *Вісник академії правових наук України*. № 1 (64). 2011. С. 21.
6. Яцишин М.М. Історико-правові засади кримінально виконавчої політики України : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 440 с.
7. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 1998. 382 с.
8. Чиркин В.Е. Общечеловеческие ценности, философия права и позитивное право. *Право и политики*. № 8. 2000. С. 5.
9. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. 740 с.
10. Книш В.В. Принципи земельного права України : дис. ... канд юрид. наук : 12.00.06. Івано-Франківськ, 2006. 206 с.
11. Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Москва : Изд. дом NOTA BENE, 2000. 576 с.
12. Київець О.В. У пошуках міжнародного права : переосмислюючи джерела : монографія. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. 480 с.
13. Братасюк М.Г. Співвідношення загальних принципів та норм права в основних типах праворозуміння. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 1 (11). 2016. С. 64.
14. Рабінович П.М. Загальна теорія права та держави: Конспект лекцій. Львів : Ред.-вид. відд. Львів. ун-ту, 1992. 192 с.
15. Schachter O. *International Law in Theory and Practice: General Course in Public International Law. RdC*. 1982. V. 5. P. 81.
16. Лукашук И.И. Нормы международного права в международной нормативной системе. Москва : Спарк, 1997. с. 322
17. Задорожна С.М. Природно-правовий характер принципів міжнародного права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 660. Правознавство. С. 50.
18. Минасян Н.М. Источники современного международного права. Ростов-на-Дону, 1960. 150 с.
19. Friedmann W. The uses of "General principles" in the development of International Law. *American Journal of International Law*. 1963. Vol. 57. P. 282
20. Тускоз Жан. Міжнародне право : підручник / пер. з франц. Київ : АртЕк, 1998. 416 с.
21. Фердросс А. Международное право. Москва : Изд-во иностр. лит., 1959. 652 с.
22. Dissenting opinion, Judge Tanaka. South West African cases (Second Phase). ICJ Reports, 1966. P. 298.
23. Подима Я.В. Конституційно-правові принципи громадянства України : дис. ... канд юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2010. 245 с.

References

1. Shkuta O.O. (2017). Teoretyko-prykladni zasady funktsionuvannia kryminalno-vykonavchoi systemy Ukrainy [Theoretical and applied principles of functioning of the penitentiary system of Ukraine]. Extended abstract of Doctor's thesis. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
2. Marysiuk K.B. (2010). Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy v skhemakh i tablytsiakh: navchalnyi posibnyk [Criminal executive law of Ukraine in schemes and tables: a textbook]. Lviv, LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
3. Kovalchuk T.I. (1998). Zahalni pryntsypy prava. Yurydychna entsyklopediia [General principles of law. Legal encyclopedia]. Kyiv: Ukr. entsykl [in Ukrainian].
4. Koziubra M.I. (2004). Tendentsiia rozvytku dzherel prava Ukrainy v konteksti yevropeiskykh pravointehratsiinykh protsesiv [The tendency of development of sources of law of Ukraine in the context of European legal integration processes]. Naukovi zapysky. Yurydychni nauky. Proceedings. Legal sciences. Volume 26, 6 [in Ukrainian].
5. Pohrebniak S.P. (2011). Zahalni pryntsypy prava yak dzherelo prava [General principles of law as a source of law]. Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine. 1 (64), 21 [in Ukrainian].
6. Yatsyshyn M.M. (2010). Istoryko-pravovi zasady kryminalno vykonavchoi polityky Ukrainy [Historical and legal principles of criminal executive policy of Ukraine]. Lutsk. Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
7. Kolodii A. M. (1998). Konstytutsiia i rozvytok pryntsypiv prava Ukrainy (metodolohichni pytannia) [Constitution and development of principles of law of Ukraine (methodological issues)]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Chirkin V.E. (2000). Obshchechelovecheskie cennosti, filosofiya prava i pozitivnoe pravo [Human values, philosophy of law and positive law]. Pravo i politiki – Law and politics. № 8, 5 [in Russian].
9. Skakun O.F. (2000). Teoriya gosudarstva i prava [Theory of State and Law]: Uchebnyk. H. : Konsum; Un-t vnutr. del [in Russian].
10. Knysh V.V. (2006). Pryntsypy zemelnogo prava Ukrainy [Principles of land law of Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
11. Berzhel' ZH.-L. (2000). Obshchaya teoriya prava [General theory of law]. Moscow: Izd. dom NOTA BENE [in Russian].
12. Kyivets O.V. (2011). U poshukakh mizhnarodnoho prava: pereosmysliuiuchy dzherela [In search of international law: rethinking sources]. Kamianets-Podilskyi: Oiium [in Ukrainian].
13. Bratasiuk M.H. (2016). Spivvidnoshennia zahalnykh pryntsypiv ta norm prava v osnovnykh typakh pravorozuminnia [Correlation of general principles and norms of law in the main types of legal understanding]. Filosofski ta metodolohichni problemy prava – Philosophical and methodological problems of law. № 1(11), 64 [in Ukrainian].
14. Rabinovych P.M. (1992). Zahalna teoriia prava ta derzhavy: Konspekt lektsii [General theory of law and the state: Lecture notes]. Lviv: Red.-vyd. vidd. Lviv. un-tu [in Ukrainian].
15. Lukashuk I.I. (1997). Normy mezhdunarodnogo prava v mezhdunarodnoj normativnoj sisteme [The norms of international law in the international normative system]. Moscow: Spark [in Russian].
16. Zadorozhna S.M. (2013). Pryrodno-pravovyi kharakter pryntsypiv mizhnarodnoho prava [Natural and legal nature of the principles of international law]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific bulletin of Chernivtsi university. Vypusk 660, 50 [in Ukrainian].
17. Minasyan N.M. (1960). Istochniki sovremennogo mezhdunarodnogo prava [Sources of modern international law]. Rostov-na-Donu. [in Russian].
18. Tuskoz Zhan. (1998). Mizhnarodne pravo [International Law]. Kyiv: Artek [in Ukrainian].
19. Ferdross A. (1959). Mezhdunarodnoe pravo [International law]. Moscow: Izd-vo inostr.lit. [in Russian].
20. Podyma Ya.V. (2010). Konstytutsiino-pravovi pryntsypy hromadianstva Ukrainy [Constitutional and legal principles of citizenship of Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].